

SZÚCS LAJOS
független történész
independent historial

email: szlajos1@freemail.hu

A SZOLNOKI MENEKÜLTKÉRDÉS AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ UTÁN

THE REFUGEE ISSUE IN SZOLNOK AFTER THE FIRST WORLD WAR

ABSTRACT

By the autumn of 1918 the Austro–Hungarian Monarchy that had lost the war was on the verge of disintegration. The nationalities of the former empire declared their intention to secede one after another. Between the autumn of 1918 and 4 June 1920, the society of the Kingdom of Hungary within the Monarchy experienced a series of traumas, including occupation by foreign troops, shrinking territory, the Red Terror, the Romanian occupation and requisition, the White Terror and, finally, the Treaty of Trianon. After November 1918, the Hungarians fled inland to escape the invading Czech, Romanian and Serbian armies. This marked the beginning of the first mass migration in Hungary’s 20th-century history.

It is a feature of every war that civilians flee from enemy troops to more sheltered parts of the country to protect their families and their own lives. In my study I will write about people who fled from the occupied territories to the central parts of Hungary, and who lived in wagons, describing both the national situation and the situation in Szolnok.

In the case of Szolnok, I will show how the city’s administration did or did not deal with the situation of the refugees who started to arrive in the autumn of 1918 and used the city as a transit station until the autumn of 1919. The different regimes – the Károlyi government, the Hungarian Soviet Republic, the Horthy regime that emerged after the fall of the Commune – all had different attitudes towards refugees. In this study I will also discuss the history of the former Royal Hungarian Midwifery School of Oradea, which began operation in a new building as the Royal Hungarian Midwifery School of Szolnok in 1926. I will also present the activities of the National Office for Refugee Affairs.

The issue of refugees was a complex and complicated challenge for the city as it involved a wide range of political and social problems, such as housing and health issues.

Keynotes: refugees, Peace Treaty of Trianon, Royal Hungarian Midwifery School of Szolnok

Kulcsszavak: menekültek, Szolnok, trianoni békeszerződés, szolnoki Bábaképezde

1. Bevezetés

1918 őszére a háborút veszített Osztrák–Magyar Monarchia a felbomlás szélére jutott. A volt birodalom nemzetiségei egymás után nyilvánították ki az elszakadási szándékukat. A Monarchiában lévő Magyar Királyság társadalma 1918 ősze és 1920. június 4-e között több traumát élt át – ilyenek voltak az idegen csapatok általi megszállás és rekvirálás, szűkülő országterület, vörösteror, fehérterror és „záróakkordként” a trianoni békediktátum. Az 1918 novembere után az országba behatoló cseh, román és szerb hadsereg elől a magyarok az ország belseje felé megindultak. Ezzel kezdetét vette Magyarország XX. századi történelmének első tömeges népmozgása.

Minden háború velejárója, hogy a civil lakosság az ellenséges csapatok elől, az ország védettebb részeibe menekül, védve családját és a maga életét. Tanulmányomban a megszállt területekről Magyarország központi részei felé menekült és vagonokban is lakó emberekről írok, bemutatva az országos és a szolnoki helyzetet.

Szolnok esetében bemutatom hogyan kezelte vagy nem kezelte a város vezetése az 1918 ősztől meginduló menekültek helyzetét, akik 1919 őszéig tranzitállomásként használták a várost. A mindenkori kormányok – a Károlyi-kormányzat, a Tanácsköztársaság, a kommün bukása után kiépülő majd megszilárduló Horthy-rendszer – mind másféleképpen viszonyultak a menekültekhez. A tanulmányban kitérek a Szolnokra menekült egykori nagyváradi Magyar Királyi Bábaképezde történetére, amely 1926-ban új épületben kezdte meg működését mint szolnoki Magyar Királyi Bábaképezde. Bemutatom az Országos Menekültügyi Hivatal tevékenységeit, működését.

A menekültkérdés bonyolult, komplex kihívás volt a város számára, hiszen magában hordta a szerteágazó politikai illetve szociális problémákat, példának okáért a lakás és egészségügyi kérdéseket.

2. Országos helyzet

1918. november 3-án a háborúból vesztesként kikerülő Osztrák–Magyar Monarchia a Padova melletti Villa Giustiban, Armando Diaz olasz tábornok átnyújtotta a fegyverszünet szövegét Viktor Veber tábornoknak, aki egy már nem létező birodalom képviselőjeként írta alá. A padovai fegyverszünet demarkációs vonala nem érintette a történelmi Magyarország területét. 1918. október végén megalakult a Károlyi-kormány, amely Magyarország szuverenitását reprezentálva, november 13-án Linder Béla és Franchet d'Esperey, a balkáni antant csapatok főparancsnoka Belgrádban egy újabb fegyverszünetet kötöttek.¹ Témánk szempontjából a legfontosabb a konvenció I. és IV. pontja. Az I. pont területileg elhatárolta egy demarkációs vonallal a magyar és a szövetséges hadseregeket; továbbá ez a pont tartalmazta azt, hogy „a polgári igazgatás a jelenlegi kormány kezében marad”. A IV. pont pedig a megszállt területen lévő vasutasokról rendelkezett: „a megszállott terület rendes forgalmának ellátására szolgáló vasúti személyzet és forgalmi eszközök helyükön maradnak”.

A Károlyi-kormány erre a pontra hivatkozva tagadta meg a megszállt területeken maradt állami tisztviselőkkel és vasúti alkalmazottakkal, hogy letegyék az adott államra a hűségüket. Az antanttal szövetséges csapatok elkezdték megszállni a nekik ígért területeket, így november 5-én a szerb, november 8-án a cseh és november 13-án a román hadsereg átlépték a Magyar Királyság határait.

Az első menekültek már 1918. október végén megjelentek az ország belső területein. Elsőként a MÁV és a Magyar Királyi Posta alkalmazottai érkeztek Horvát–Szlavónországból.² A Károlyi-kormány dr. Liber Endrét nevezte ki menekültügyi kormánybiztosnak, aki úgy gondolta, a főváros tehermentesítése kapcsán már a keleti nagyvárosokban – Debrecen, Kolozsvár, Nagyvárad – fel kell tartóztatni a menekülteket, illetve a Budapesten levőket iskolákban helyeztette el.³ A kormány a menekültproblémát ideiglenesnek és társadalmi adakozással megoldhatónak vélte. Ebben az időben alakultak meg a különféle társadalmi szervezetek; mint például a Felvidéki Liga és a Szepesi Szövetség, amelyek a Felvidékről elmenekültekkel, illetve a

Délvidéki Liga, amely a Bácskából, Bánságból és a románok által megszállt Délvidékről érkezett menekültekkel foglalkozott.⁴

Az 1919. március 21-én létrejött Tanácsköztársaság a menekülteket ellenségnek tekintette, így érdemben nem foglalkozott velük. A kommün hatalmának a román hadsereg támadása vetett véget, amely 1919. augusztus 1-én lemondott.

1920-ban az egyre súlyosbodó menekültprobléma miatt a magyar kormány az 1920. április 19-ei 3.240/1920. M.E. sz. rendelettel létrehozta az Országos Menekültügyi Hivatalt (OMH), az Országos Menekültügyi Tanácsot és a menekültügyi főkormánybiztosságot.⁵ A Tanácsot és a Hivatalt gr. Bethlen István vezette, míg az adminisztrációs ügyekkel br. Petrichevich Horváth Emilt bízta meg a minisztertanács. Az OMH 1920. április 30-án kezdte meg a működését, amelynek a budapesti központja mellett 6 vidéki városban volt kirendeltsége (Székesfehérvár, Szombathely, Kaposvár, Szeged, Debrecen, Miskolc). Ezen városok kijelölésénél fontos volt, hogy közlekedési szempontból centrális fekvésűek, ahol rengeteg menekült fordult meg.⁶

A Hivatal feladata kiterjedt a menekültek segélyezésére (először pénzbeli, majd 1921-től élelmiszer, közszükségleti cikkek beszerzése), lakáshoz, álláshoz való juttatásukra.⁷ A kirendeltségek és a menekültek közötti összekötő szervként működtek a menekültügyi megbízottak vagy kormánybiztosok. A kirendeltségek több vármegyére is kiterjedtek, illetve voltak pályaudvari kirendeltségek és megbízottak, akik a határállomásokon, és a nagyobb tároló állomásokon fogadták, tájékoztatták a menekülteket, irányították a vasúti kocsikat, valamint biztosították a szükségleteket a nélkülözőknek.⁸

A trianoni békediktátum aláírása után a kormány a további menekültáradat megakadályozása miatt a Bethlen István által 1920. október 16-án betervezett és 23-án életbe lépett 8.352/1920. M.E. sz. alatt elfogadott kormányrendeletben megszigorította a belépés feltételeit. A rendelet meghozatalának két fő oka volt; egyrészt az utódállamokban jelentősen csökkenne a magyarság számaránya, ami revíziós szempontból kedvezőtlen lenne, másrészt az áttelepülők komoly társadalmi feszültséget idéznek elő a nehéz helyzetben lévő országban. A rendelet szerint azok települhettek be, akik családgyesítés céljából jöttek, megkezdett egyetemi tanulmányaikat folytatták, illetve bizonyítani tudták a kiutasítás tényét.⁹ A rendelet a határon felállította a Beköltözőket Ellenőrző Kirendeltségeket (Biharkeresztes, Lőkősháza, Szeged, Hidasnémeti, Szob, Szombathely, Budapest) 1920. november 18-ától. Hivatalosan 1920. október végétől létezett a belépési moratórium, viszont a Kirendeltségek 1921. március 1-től kezdték meg a működésüket. A határállomásra érkezők kérelmeit az OMH és a Belügyminisztérium kéttagú bizottsága bírálta el, és csak egységes döntésük után kaphattak engedélyt a belépésre vagy kiutasították a kérvényezőket. A Kirendeltségek feladatai közé tartozott, hogy ellenőrizzék a kérvényezők személyazonosságát és az okmányait is. Az elutasítás esetén az OMH-nál lehetett fellebbezni, amit a belügyminiszter és az OMH együtt bírál el. 1922. július 9-től a népjóléti miniszter döntött erről. A beköltözési tilalmat 3 havonta hosszabbították meg 1920 októberétől 1924 júniusáig. Ennek „köszönhetően” csökkent a hivatalosan beköltözők száma. Persze továbbra is sokan jöttek érkeztek át a határon, a határellenőrző szervek engedékenységé miatt, illetve rengetegen érkeztek illegálisan is.¹⁰

Az OMH az 1922. február 3-ai minisztertanácsi döntés alapján a miniszterelnökség alól a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium alá került. Ezzel együtt megszűntek 1922. március 1-étől

a Kirendeltségek is.¹¹ Az Országos Menekültügyi Hivatalt 1924. június 30-ai hatállyal megszüntette a 2.344/1924 M.E. sz. rendelet, és a hatáskörét július 1-ével a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium vette át.¹²

Az OMH iratanyagai Budapest 1945 januárjában történő ostromakor elégték az Országos Levéltár épületében, így nem tudjuk a menekültek pontos létszámát. A Hivatal 1920. április 30. és 1924. június 30-a között működött, de már 1918 őszétől kezdve is érkeztek menekültek, így az 1918. és 1919. évi számok csak becslések. A Petrichevich jelentésében feltüntetett 350 ezer fős menekült létszáma csak azokat tartalmazta, akik segélyért folyamodtak, így nincsenek azok benne, akik rokonokhoz mentek lakni, vagy illegálisan jöttek be az országba és féltek a helyi, illetve a megszállt területek hivatalaitól is. A kutatók szerint kb. 420–450 ezer fő közé tehető a Csonka–Magyarországra menekültek száma. Botlik József szerint: „a menekültek száma elérhette a 410-420 ezer főt, a trianoni ország 8 milliós lakosságának több mint 5%-át”.¹³

3. A Károlyi-kormány idején (1918.10.31.–1919.03.21.)

1918. október 31-én megalakult a gróf Károlyi Mihály vezette kormány, amely még aznap táviratban értesítette a hatalom átvételéről a városok polgármestereit és utasította a helyi hatóságokat, hogy ismerjék el a Magyar Nemzeti Tanácsot. Dr. Harsányi Gyula Szolnok polgármestere október 31-én délután értesült táviratban a hírről.¹⁴ A szolnoki Nemzeti Tanács vezetőjének a szociáldemokrata Darvas Ferencet és dr. Papp Illést választották meg.¹⁵ A korábbi főispán, Kuszka István 1918. november 6-án lemondott az állásáról, így anarchikus állapotok köszöntöttek be a vármegyében.

A kormány kormánybiztosok kinevezésével akarta a rendet helyreállítani. Így lett Darvas Ferenc 1918 decemberétől főispáni jogkörrel felhatalmazott kormánybiztos, aki legfőbb céljának a rend helyreállítását, az élet- és vagyonbiztonság megóvását, a közélet megőrzését, a tüzelőellátást nevezte meg. A rablások és fosztogatások ellen fegyveres nemzetőröket vetetett be.¹⁶

1918 novemberétől megindult a menekültáradat Budapestre. A Károlyi-kormány dr. Liber Endrét nevezte ki menekültügyi kormánybiztosnak, aki a főváros tehermentesítése kapcsán már a keleti nagyvárosokban – Debrecen, Nagyvárad – fel akarta tartóztatni a menekülteket.¹⁷ Ezzel összhangban Batthyány Tivadar belügyminiszter 1918. november 20-ai dátummal kiadott egy körrendeletet a főszolgabíróknak, az alispánoknak és a polgármestereknek, hogy a saját törvényhatóságukon helyezték el a vidéki lázongások elől menekülő lakosokat, állami és közigazgatási tisztviselőket. A menekültek ellátását elsősorban társadalmi szervezetekre bízta a belügyminiszter.¹⁸

Szolnok 1918 őszén inkább volt tranzitállomás, mintsem végcél a menekültek számára. Az 1918 után megindult „menekültáradat azonban ekkor egyszerűen átugrotta Szolnokot, így a Kirendeltség mindössze 42 meneküléssel foglalkozott 1919 tavaszáig”.¹⁹ 1919 elején 600 erdélyi menekült csendőr érkezett Szolnokra a román megszállás miatt, akik a városban és a vármegyében kaptak beosztást 12 fős csoportokban.²⁰ Hild Viktor a szolnoki Menekültügyi Kirendeltség helyettes vezetője 300 korona drágasági segélyt kért 1919. január 3-án a Belügyminisztériumtól, amit példás és fáradtságos munkája miatt megkapott február 21-én.²¹

Az ország idegen csapatok általi megszállása, valamint a Vix-jegyzék (1919. március 20.) a börtönben ülő kommunistákat juttatta hatalomra március 21-én.

4. A vörös diktatúra időszaka (1919.03.21.–08.02.)

1919. március 21-én Budapesten kezdetét vette a Kun Béla-féle diktatúra. Ennek híre másnap, március 22-én jutott el Szolnokra. Dr. Lander Jenő belügyi népbiztos táviratban tájékoztatta a szolnoki munkástanácsot, hogy felmentette Darvas Ferenc eddigi főispán-kormánybiztost és kérte, hogy helyette a feladatok ellátására alakítsanak 3 tagú direktóriumot, amely március 23-án megalakult F. Bede László, Pálffy János és Szabó Károly vezetésével.²²

A szolnoki Munkástanács a menekültekben és a városba betelepültekben ellenséget látott, akik Szolnok közélémezését és lakásviszonyait veszélyeztették: „A háboru alatt s azóta 5–6000 lélekkel szaporodott Szolnok város lakossága. A letelepedettek között nagyon sokan vannak olyanok, kik kényelmi, üzleti és egyéb személyi okokból tették át lakóhelyüket Szolnokra, csökkentvén ezzel az igénybevehető lakások számát és növelvén az amugy is szükre szabott élelmiszer készletekben való fogyasztást”. Továbbá: „Nem lehet túrni, hogy földesurak, tőkéssek, községi jegyzők, kik vagy a háboru konjunktúrák kihasználásának sulypontja, vagy a népharag kitörése elől való menekülés szükségessége kényszerített Szolnokra, elvegye a szellemi és fizikai munkás elől a lakásokat és kivegye ezen proletárok szájából a falatot”. A Munkástanács a következő rendeletét hozta: 1. az idegen helyről beköltözöttek nem telepedhettek le, és lakásbérleti szerződésüket 1919. április 1-ével hatálytalanította, 2. idegen betelepülők csak akkor vásárolhattak ingatlant, ha nem a háború valamint a két forradalom miatt költöztek be, 3. az 1918. november 1-e után betelepültek igazolni voltak kötelesek, hogy miért költöztek Szolnokra. 4. Az 1918. november 1-e előtt beöltözöttek igazolni kötelesek voltak a régi lakóhelyükkel, hogy miért költöztek be Szolnokra, 5. akik nem tudták igazolni, hogy egzisztenciájuk a városhoz kötötte, azoknak 30 nap alatt el kellett hagyniuk a város területét, és a lakásukat át kellett adniuk a Munkástanácsnak, 6. a Munkástanács helyszíni szemle alapján folytatta le a lakásrekvirálást. 7. a Munkástanács ezen rendelete azonnal hatályba lépett.²³

A menekültek folyamatosan érkeztek a városba és azon keresztül Budapestre. Hild Viktor menekültügyi biztos 1919. április–májusában, tehát a magyar–román harcok idején feljegyzést készített a Szolnokon áthaladó menekültekről. Ezek alapján április hónapban 1503 áthaladt személyből 0 fő maradt a vármegyében. Május első hetében (május 5–11.) a 84 áthaladt személyből 62-t, május második hetében (május 12–18.) a 41 érkezett főből 30-at, május harmadik hetében (május 19–25.) a 35 érkezett főből 12 főt helyezett el Szolnokon.²⁴

A Szolnoki Munkás 1919. május 14-ei számában megjelent egy felhívás, amelyben az állt, hogy a Szolnokon és környékén tartózkodó menekült vasúti alkalmazottak három napon belül jelentkezzenek a legközelebbi állomásfőnökségnél szolgálatra. A három nap letelte után, akik nem jelentkeztek azokat a létszámból törölték, és nem kapták meg az illetményüket.²⁵

A vörös diktatúra végóráiban Szolnok város Direktóriuma kiadott egy rendeletet, amiben kötelezte a lakosokat, hogy amennyiben menekültek laktak vagy laknak náluk, azokat be kellett jelenteni a város tiszthivatalában (Városháza épületben) legkésőbb július 31-ig.²⁶

Sajnálatos módon nem maradt fent semmilyen jelentés sem, hogy mennyi menekült lehetett Szolnokon 1919. július végén, hiszen a lakosság az értékei mentésével volt elfoglalva semmint a városi direktórium rendeletével, ugyanis a román csapatok ismét a várost lőtték. A tanácskormány 1919. augusztus 1-én lemondott, Szolnok városát pedig augusztus 2-án délután 3-kor a Traian Moşoiu tábornok vezette román csapatok elfoglalták.

5. Átmeneti időszak (1919.08.02.–1920.03.01.)

Szolnok román megszállása 1919. augusztus 2-től 1919. november 22-ig, illetve 1920. február 25-éig tartott.²⁷ A várost augusztus 2-án délután 3-kor a Traian Moşoiu tábornok vezette csapatok elfoglalták. November 22-én hagyták el a város tiszáninenni részét a román csapatok „elrabolva mindent, ami vihető volt”.²⁸ A városba másnap bevonultak a Nemzeti Hadsereg csapatai.²⁹ A románok kivonultak a városból, de a tiszántúli részen, a mai Kertváros és Szandaszőlős területén továbbra is ott állomásoztak 1920. február 25-éig.

1919. augusztus 29-én a románok kijavították a vörösök által még május 1-én felrobbantott tiszai vasúti-hidat, így a hónap végén vonatok mehettek át a Tiszántúlra.³⁰ November 22-én a románok átadták a magyaroknak a csongrádi és a szolnoki hidat, mint semleges területeket. Ezzel egy időben a Szolnoknál lévő pontonhidat is lebontották a visszavonuló csapatok.³¹

1919 decemberében megindult a forgalom a vasúti hídon. „A Tiszántúlra csak a szolnoki hídon lehetett átkelni, a kiskörei és a csongrádi nem volt engedélyezve. A híd átlépéséhez a polgári hatóságok által kiállított, hitelesített és arcképpel ellátott uti igazolványok szükségesek. De ehhez kellett még a Szolnok vármegyei katonai parancsnokság »Katonai utlevéllátomozási Osztályának« záradéka”.³² Szolnok a románok határvárosként szolgált.

A román megszállás időszakában nem tudjuk, hogy mennyi menekült érkezett a városba, de a szolnoki állomásfőnök 1919. december 17-i jelentése alapján, a pályaudvaron 102 menekült kocsi állt, amelyekben az öregek és a gyerekek nagyon betegek. Sürgős beavatkozás nélkül éhen halnak és megfagynak.³³ A Szolnok és Vidéke ezt írta a menekültekről: „A szolnoki személypályaudvar 9. vágányán 94 wagonban 59 menekült család éhezik és fázik (többnyire menekült tisztviselők és családjuk). A lakáshivatal a nyomorúságos helyzet miatt nehézségekbe ütközik, hogy lakást biztosítson a menekülteknek”.³⁴

A városban Kiss Gábor³⁵ menekültügyi kormánybiztos, és Hild Viktor a menekültügyi kirendeltség helyettes vezetője intézte a városon áthaladó és itt tartózkodó menekültek segélyezését.

A főispán utasította a városok és községek előjáróit, hogy a vagonokban lakó tisztviselőknek biztosítsanak lakást.³⁶ A pályaudvarokon működő Menekültügyi Hivatal képviselői a menekülteknek menekültigazolványokat és élelmiszerjegyeket osztottak, és ha kellett orvosi segítséget is nyújtottak, viszont lakást nem kínáltak fel.³⁷

6. A Horthy-korszak idején (1920.03.01.–1928)

6.1. Lakáskérdés

A menekültkérdés megoldásának egyik legfontosabb kérdése a menekültek lakáshoz juttatása volt. Erre a célra szolgált a Lakáshivatal létrejötte, amelyet az I. világháború idején a harmadik Wekerle-kormány hozott létre 1917. december 15-én, azzal a céllal, hogy a megüresedett lakásokat felkutassák, majd az igénylőknek kiadják.³⁸

Szolnok a Károlyi-kormány idején tranzitállomás volt, ezért a lakáskérdés még nem volt nagy horderejű. 1919-re viszont a kormánynak be kellett látnia, hogy nem átmeneti jellegű,

hanem tartós a menekültek letelepedése, ezért Garami Ernő kereskedelemügyi miniszter 44.787/1919-es rendeletével a felsorolt vidéki városoknak, köztük Szolnoknak is előirányzott 58 millió koronát lakásépítésre. Feltételként szabta meg, hogy a városok ingyen adják a telket és a közműveket, valamint az építési költség 2/3-át állják, cserébe az állam viseli a költségek 1/3-át. A Tanácsköztársaság létrejöttével nem sikerült a rendeletet véghezvinni.³⁹ A kömmün idején a szolnoki Munkástanács a menekültekben ellenséget látott, így lakást nem adott nekik.

A Horthy-korszakban úgy is akarták lakáshoz juttatni a menekülteket, hogy az 1920. áprilisi miniszterelnöki rendelet (3530/1920 14. §) szerint az elítélteknek, internáltaknak és az adott városból kiutasítottak lakását el lehetett venni.⁴⁰ Dr. Kenéz Béla Szolnok kigazdapárti nemzetgyűlési képviselőjeként azt javasolta a szolnoki közgyűlés 1920. február 7-én ülésén, hogy „a külföldi honosokat kivétel nélkül, a belföldiek kívül azokat, akik bizonyítottan lánckereskedelemmel, árdrágítással vagy gyanús üzletekkel foglalkoznak vagy kimutatható jövedelmük nincs, a város területéről rövid zárós határidővel, ellenszegülés esetén karhatalommal távolíttassa el”. A megüresedett lakásokat a Lakáshivatal vette át, majd osztotta ki az arra igényt tartóknak.⁴¹

Dr. Kenéz Béla 1920. szeptember 4-én írt levelében tájékoztatta dr. Spett Ernő szolnoki polgármestert, hogy Lipták Pál, a Kereskedelemügyi Minisztérium államtitkára ígérete szerint „Szolnokon is épített a kormány – a menekültek számára házakat, ha a város telket ad”. Illetve „a kormány e hajlandóságának fölhasználását nemcsak a menekültek de a szolnoki iparosok foglalkozása érdekében is célszerűnek vélném”.⁴² Továbbá a kormány által támogatott ötletét vetette fel a szolnoki közgyűlés 1920. szeptember 28-ai rendes gyűlésén. Kenéz „egy 15 és 15 kétszobás lakás építését javasolta a menekültek részére, ha a város a telket ingyen adná”, amelynek költségeit az állam viselte volna. Megfelelő építkezési területnek az ún. Liba-legelőn (mai Tallinn városrész) lévő 3800 négyszögölnyi (kb. 13 667 nm²) területet tartotta. A terveket és a költségeket az Országos Lakásépítési Miniszteri Biztosságnak küldte el, azzal a kéréssel, hogy a házak építését helyi iparosok kapják meg.⁴³

A Bethlen-kormány úgy döntött, hogy a kislakásépítő-akció keretében juttatja ingatlanhoz a középosztály tagjait, elsősorban a köztisztviselőket, akik számára két-, három- és négyszobás lakások építését vette tervbe. Az építést magántőkével tervezték megindítani, amelynek tőke részére az állam vállalt garanciát. A költségeket a befolyó lakásadóból akarták fizetni.⁴⁴ A kormány ezért megalkotta az 1921. évi XXXVI. törvénycikket „az állami kislakások építéséről”, amely alapján a kereskedelemügyi miniszter felhatalmazást kapott, hogy 300 millió korona hitelt vehessen igénybe.⁴⁵

A kereskedelemügyi miniszter 1921. szeptember 17-én értesítette Zrumetzky Viktor szolnoki polgármestert, hogy az állam a 300 millió koronás építési hiteléből „a Szolnokon létesítendő 20 drb. kétszoba, konyha, kamra és 10 drb. egyszoba, konyha, kamrából álló szükséglakótelep felépítését határozta el, melynek mintegy 5 millió koronát kitevő építési költségét magamra vállalom”. Szolnoknak a következő feltételekkel adta meg a kölcsönt; a város az építési telket ingyen ajánlja fel az Országos Lakásépítési Ministeri Bizottság hozzájárulásával, az infrastruktúrát a városnak kellett kiépítenie a lakótelepig, illetve az ingatlanokba csak menekült vagonlakók és helyben kötött tisztviselők költözhetek be. Az építkezést helybeli iparosokra bízzák. A megépült ingatlanok a város tulajdonába kerültek, de 25 évig az összlakbért a m. kir. Államkincstárba kellett befizetni, valamint minden fenntartási költség a várost terhelte.⁴⁶

A Liba-legelőre tervezett lakások építését az 1921. szeptember 30-ai városi közgyűlés elutasította, mert „a város belső kerületétől túlságosan messze esik, bár gyalogjáró és villamos vezeték egészen a területig vezet, de kocsival csak burkolatlan úttesten közelíthető meg. [...] a kerület alacsonyan fekszik, azon talajviznyomok látható és ha az épületek előírás szerint, vagyis a talajvizszint felett csak 20 cm padlómagassággal épülnének, az épületek nedvesek maradnának”.⁴⁷ Terveztek még lakásokat az Állatvásártérre is, amelyek a Csokonai és a Hosszúkápolna utca (mai Pozsonyi út) végén lettek volna, de végül az egykori MOVE (Magyar Országos Védő Egylet) sportpálya és az egykori Vásártér környékén építették fel a lakásokat.⁴⁸ „Minden tekintetben előnyösebb, mert a város belső területén fekszik, kőburkolatú út mentén, vízvezeték hálózat mellett, száraz, magas fekvésű”. A lakások felépítésével a szolnoki közgyűlés Komor Arnold és Siposs István, Gyura Kálmán és társai, valamint a Hadirokkantakat és kisiparosokat foglalkoztató építési telep vállalkozásokat bízta meg.⁴⁹

A három szolnoki vállalkozó 1922 év végére befejezte a kislakások megépítését. Az építés költségei 5.017.556,46 koronába került, amit a város 1926-ra visszafizetett az államnak mint tőke összeget, ezen kívül további 875.418,72 koronát juttatott vissza az 1921–1922. évi állami kislakásépítő akció keretében biztosított támogatásért. A megépített lakások a város tulajdonába kerültek. A lakbérékből befolyt összegek viszont kevésnek bizonyultak, a szükséglakások fenntartása viszont nagy költségeket emésztettek fel, ezért a város eladta a lakásokat az igényjogsultaknak. A befolyt összegből Szolnok egy emeletes városi bérházat építtetett.⁵⁰

6.2. Állampolgárság kérdése

A Magyarországra érkezők kétféle státuszt kaphattak. Az egyik a menekült státusz volt, ami azt jelentette, hogy az állam segélyében bízhattak. A másik státusz az optált, vagyis az állampolgárságért folyamodó volt. Ők azok, akiknek a trianoni döntés értelmében jogukban állt, hogy az otthon maradt ingó és ingatlan vagyonuk feletti ellenőrzést visszaszerezzék, vagy bejelentsék rá az igényüket.⁵¹ 1921. július 26-án ratifikálta a magyar nemzetgyűlés a trianoni békediktátumot (1921. XXXIII. tc.). Ezen időponttól kezdve 1 évig, vagyis 1922. július 26-áig el kellett dönteniük az utódállamokban élő magyaroknak, hogy melyik ország állampolgárai kívántak lenni. A Magyarországra menekült optánsok 1922. július 26-ig kérvényezhették a magyar állampolgárságot a helyi hatóságoknál (városi tanácsnál, járási főszolgabíróknak), de közvetlenül a Belügyminisztériumhoz is fordulhattak, amely a döntéséről a helyi hatóságokon keresztül értesítette a kérvényezőt.⁵² Az optálásnak a gyakorlatban két formája létezett: az egyik a magyar állampolgárság fenntartása, vagy megszerzése. Az állampolgárságot azok tarthatták fenn, akik a történelmi Magyarországon illetőséggel és magyar állampolgársággal rendelkeztek, a megszerzéséhez pedig azok tartoztak, akik évek óta Magyarországon éltek, de sem állampolgársággal, sem illetékességgel nem rendelkeztek.⁵³

Szolnokon sok betelepülő – akár menekült, akár beköltöző személyek –, folyamodott illetőségért. A községi illetőség megszerzése számított az első lépésnek, hogy a magyar állampolgárságot megkapják. A községi illetőséget törvényes leszármazás esetén az apa, míg törvénytelen leszármazás vagy az elhalt apa után az anya illetősége alapján illette meg a gyermeket. Az illetőség megszerzése kötelezettséggel is járt; 4 évi állandó ott lakással, és helybeli adózással.

Az illetőségbe való felvétel az illeték megfizetésével járt. Korszakunkban háromszor változtak ennek a díjai.

1. táblázat Szolnok községi kötelékébe való felvételi díjak 1920, 1922, 1924

Table 2. Fees for admission to the community of Szolnok 1920, 1922, 1924

	1920 ⁵⁴	1922 ⁵⁵	1924 ⁵⁶
napszámosok, cselédek, köztisztviselők és a hadsereg tagjai	50–200 korona	1000–10.000 korona	5–10 aranykorona
kereskedők, iparosok, gyárosok, kis- és középbirtokosok, ügyvédek, orvosok, mérnökök	200–1000 korona	10.000–50.000 korona	10–100 aranykorona
nagybirtokosok, nagykereskedők, nagygyárosok, tőkepénzesek	1000–2000 korona	50.000 koronán felül	100 aranykoronán felül

Forrás: A szerző saját készítése

Szolnok lakosságának növekedésében (1920-ban 32.539-en, míg 1930-ban már 38.764-en laktak) is meglátszottak a menekültek tömegei: „a mai lakosságból 2.373 van olyan, aki az elszakított területeken született. Ezek közül 614 a Cseh-Szlovákiához csatolt területen, 1.493 a Romániához és 251 a Jugoszláviához csatolt területen látta meg a napvilágot”.⁵⁷

A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár iratanyagai között 2019 és 2022 között végzett kutatásaim alapján 567 fő menekültet sikerült beazonosítanom, akiknél a születési/illetőségi helyet vettem alapul. Az 567 fő 57%-a (326) a román részekről, 22%-a (123) a csehszlovák részekről, 8%-a (48) a jugoszláv részekről, 1%-a (4) az osztrák részekről, és 12%-a (66) a trianoni országrészről származott.

7. A szolnoki Bábaképző

Az idegen megszállók elől nemcsak emberek tömegei menekültek el, hanem intézmények is; ilyen volt a Nagyváradról Szolnokra menekült Magyar Királyi Bábaképző is.⁵⁸ Az intézmény vezetője, dr. Konrád Jenő 1920-ban menekült el Nagyváradról, amikor a Bábaképezde vezetését átvette dr. Nemeş Alexandru. A Szolnokon való újrakezdésről így emlékezett vissza: „A románok új, fajromán igazgatót állítottak az intézet élére, magam pedig az elvesztett nagyvárad-i intézet helyett, a Tiszántúlra elhelyezendő Bábaképezdének Szolnokon való megszervezésével megbízva, 1921 nyarán vettem át a hollandi Segítőbizottság adományából az ugyanitt létesített »Szülő-otthon« vezetését”.⁵⁹

Az intézmény a Vármegyei Közkórházban kapott helyet. 1922-től „a betegfelvételek arányában emelkedő szülészeti és nőgyógyászati műtétek száma is világosan mutatta, hogy az úttörő munka a közönség körében és felsőbb hatóságunknál megértéssel és folyton növekvő bi-

zalommal találkozott. Ezért határozta el gróf Klebelsberg Kunó minister úr, hogy a közszükséglet kielégítésére egy nagy és modern bábaképző – intézetet fog létesíteni”.⁶⁰ Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter célkitűzését támogatta Almásy Sándor Jász–Nagykun–Szolnok, (majd 1923-tól Bihar vármegye) főispánja, és dr. Kenéz Béla Szolnok Egységes Párti nemzetgyűlési képviselője.

Dr. Konrád Jenő a Bábaképző megépítésének fontosságát ecsetelte a szolnoki képviselőtestületnek címzett 1923. szeptember 3-ai levelében is.⁶¹ Az épülethez a város két telket ajánlott fel a Vallás- és Közoktatási Minisztériumnak: a Vezéri-féle és a Baross-utcai telket. A szolnoki képviselőtestület 1924. március 28-ai rendes közgyűlésén elfogadta a Baross utcai telekre vonatkozó ajánlatot, amely először 1160 négyszögöl (4172 m²), majd azon év augusztusában kibővült 1600 négyszögöltre (5754 m²).⁶² A szolnoki Bábaképző Intézetet Kappéter Géza okleveles építész tervei alapján építették meg 1924. október 23. és 1926. augusztus 17. között.

8. Összegzés

Az első világháborús összeomlás, a magyar kormányok tehetetlensége és a megszálló hatalmak önkénye indította el a menekültáradatot 1918 őszén. A széteső országnak a menekültek ügye politikai-, gazdasági-, szociális és közegészségügyi probléma is volt egyben, amelyet a hiányokkal (anyagi, pénzügyi) küszködő maradék országnak kellett megoldania. Szolnok városát 1919 őszéig tranzitállomásként használták a menekültek.

A Károlyi-kormányzat először csak megállítani akarta a főváros felé menekülőket, mégpedig anyagi támogatással a befogadó városokba. Ennek sikertelensége után társadalmi szervezetekkel próbálta ellátni az idemenekülteket.

A szolnoki Munkástanács ellenséget látott a Szolnokra menekültekben, ezért nem foglalkoztak ezen problémával. A román csapatok kivonulása után a város vezetése is tudott foglalkozni a menekültekkel, mivel Szolnokot megviselték a vörösök és románok harcai, illetve a román megszállás rablásai. A városba a trianoni diktátum után egyre több menekült érkezett, akiket önerőből nem tudott ellátni, és mivel lakást sem tudott adni, így sokan a teherpályaudvaron éltek vagonokban. A vagonlakók lakáshoz jutását az állam kislakás-építő programmal oldotta meg. A program eredményeképpen 1921 és 1922 között a mai Interspar–Thököly út–Szent István király és Irgalmas utca által határolt területen felépültek a menekültlakások.

FELHASZNÁLT IRODALOM/REFERENCED

Ablonczy Balázs (2020): Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1924. Jaffa Kiadó, Budapest.

Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Ford.: Baktai Erik. Magyar Világ Kiadó, Budapest.

Bojtos Gábor (2017): Szolnok és az első világháború – hátország, hősök, emlékezet –. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, Szolnok.

Bojtos Gábor: <https://www.szoljon.hu/kozelet/helyi-kozelet/mara-szinte-nyoma-sem-maradt-az-egy-kori-hazaknak>

Bojtos Gábor: https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/trianon_evfordulojara_menekultlakasok_szolnokon

- Botlik József (2011):** Az örvidéki magyarság sorsa 1922–1945. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy.
- Dékány István (2018):** Trianoni árvák. Noran Libro Kiadó, Budapest.
- Dr. Petrichevich Horváth Emil báró (1924):** Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest.
- Gulyás László (2021/a):** Rosszkor rossz helyen? Károlyi Mihály és a belgrádi katonai konvenció lehetséges megítélései. A belgrádi katonai konvenció eseménytörténete. In: Köő, Artúr; Vizi, László Tamás (szerk.) A százéves trianoni békediktátum születése. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 49–76. old.
- Gulyás László (2021/b):** A Magyar Királyság román megszállásának szakaszai, különös tekintettel a Partium és a Tiszántúl elfoglalására. In: Gulyás László-Tóth Marcell-Zeman Ferenc szerk. (2021): Lokális Trianon 1. 27–42. old.
- Konrád Jenő (1928):** Egy év a szolnoki Bábaképző Intézet otthonából. In: A Gyógyászat Tudományos Közleményei, 68. évf. 1928/15–17. 1–20. old.
- M. Román Béla–Dr. Pókász Endre–Szutorisz-Szügyi Csongor–Tapasztó Ildikó–V. Szász József (szerk.):** Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. (2010), SZMJV város önkormányzata, Szolnok.
- Magyar Ferences Levéltár** Historia Domusa VI. 9. Conv. Szolnok. Historia Domus, 1902–1950.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára.** Alispáni iratok. Közigazgatási Iratok 1919. IV.407.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára.** Politikai és jótételi vonatkozású iratok gyűjteménye (1864-1949). XV.3.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára.** Szolnok rendezett tanácsú város tanácsának iratai. Szolnok város iratai V.473.c.
- Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára.** Szolnok rendezett tanácsú város közgyűlési jegyzőkönyvei. V.472.
- Szikszai Mihály (2019):** Adatok Jász-Nagykun-Szolnok megye vasúttörténetéhez a Tanácsköztársaság alatt. In: A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 33. Szolnok. 237–299.
- Szűcs Lajos (2022):** A szolnoki Bábaképző története. In: Veritas Évkönyv. Magyar Napló, Budapest, 219–230. old.
- Szűts István Gergely (2017):** Elűzöttek. Menekültek, optánsok, vagonlakók. In: Rubicon. XXVIII. évf. 2017/7–8. 52–61. old.
- Szűts István Gergely (2018):** Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. In: Századok. CLII. évf. 2018/6. 1237–1260.
- Térffy Gyula (1923):** Magyar Törvénytár. 1922. évi törvénycikkek. Révai testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság kiadása, Budapest, 336. old.

JEGYZETEK/NOTES

¹ Gulyás László (2021/a): Rosszkor rossz helyen? Károlyi Mihály és a belgrádi katonai konvenció lehetséges megítélései. A belgrádi katonai konvenció eseménytörténete. In: Köő, Artúr; Vizi, László Tamás (szerk.) A százéves trianoni békediktátum születése. Magyarságkutató Intézet. Budapest. 49–76. old.

² Ablonczy Balázs (2020): Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés története, 1918–1924. Jaffa Kiadó, Budapest. 186. old.

³ Dékány István (2018): Trianoni árvák. Noran Libro Kiadó, Budapest, 111–119. old.

⁴ Uo. (2018) 121–122.

⁵ Dr. Petrichevich Horváth Emil báró (1924): Jelentés az Országos Menekültügyi Hivatal négy évi működéséről. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 42–43. old.

⁶ Uo. (1924) 7. old.

⁷ Petrichevich (1924) 5–6.; Szűts István Gergely (2017): Elűzöttek. Menekültek, optánsok, vagonlakók. In: Rubicon. XXVIII. évf. 2017/7–8. old.

⁸ Petrichevich (1924) 8. old.

⁹ Szűts (2017) 54. old.

¹⁰ Petrichevich (1924) 16–19.; Szűts (2017) 54–55. old.

¹¹ Dékány (2018) 330. old.

- ¹² Petrichevich (1924) 10. old.
- ¹³ Botlik József (2011): Az örvidéki magyarság sorsa 1922–1945. Magyar Nyugat Könyvkiadó, Vasszilvágy, 115.
- ¹⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Politikai és jóvátételi vonatkozású iratok gyűjteménye (1864–1949). XV.3. XVI-4225/1918. (a továbbiakban: MNL JNSZML XV.3.)
- ¹⁵ M. Román Béla–Dr. Pókász Endre–Szutorisz–Szügyi Csongor–Tapasztó Ildikó–V. Szász József (szerk.): Szolnok könyve. Fejezetek a város történelméből. (2010), SZMJV város önkormányzata, Szolnok, 121. old.
- ¹⁶ Darvas Ferenc kormánybiztos. Haladás, 1918. december 22. 1.
- ¹⁷ Dékány (2018) 111–119. old.
- ¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Alispáni iratok. Közigazgatási Iratok 1919. IV.407. 35421/1918. (a továbbiakban: MNL JNSZML IV.407.); Dékány (2018) 112. old.
- ¹⁹ Bojtos Gábor (2017): Szolnok és az első világháború – hátszág, hősök, emlékezet –. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Közleményei, Szolnok, 80. old.
- ²⁰ Haladás, 1919. január 26. 3.
- ²¹ MNL JNSZML IV.407. 201/1919.
- ²² Megválasztották a vármegye direktóriumát. Szolnoki Munkás, 1919. március 25. 2.
- ²³ Idegenek, bevándoroltak részére nincs lakás Szolnokon. Szolnoki Munkás, 1919. április 2. 1–2.
- ²⁴ MNL JNSZML XV.3. 334/1919.
- ²⁵ Menekült vasúti alkalmazottak jelentkezése. Szolnoki Munkás, 1919. május 14. 2.
- ²⁶ Be kell jelenteni a menekülteket. Szolnoki Munkás, 1919. július 26. 2.
- ²⁷ Gulyás László (2021/b): A Magyar Királyság román megszállásának szakaszai, különös tekintettel a Partium és a Tiszántúl elfoglalására. In: Gulyás László–Tóth Marcell–Zeman Ferenc szerk. (2021): Lokális Trianon 1. 27–42. old.
- ²⁸ Magyar Ferences Levéltár Historia Domusa VI. 9. Conv. Szolnok. Historia Domus, 1902–1950. 1919. november 22. (a továbbiakban Historia Domus)
- ²⁹ Horthy Miklós hadserege. Haladás, 1919. november 23. 2.
- ³⁰ Historia Domus, 1919. augusztus 29.
- ³¹ Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Ford.: Baktai Erik. Magyar Világ Kiadó, Budapest. 153.
- ³² Utazás a Tiszántúlra. Szolnok és Vidéke, 1919. december 21. 3.
- ³³ Szikszai Mihály (2019): Adatok Jász–Nagykun–Szolnok megye vasúttörténetéhez a Tanácsköztársaság alatt. In: Zounok. A Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve 33. Szolnok. 297. old.
- ³⁴ Menekültek. Szolnok és Vidéke, 1919. december 21. 3.
- ³⁵ Beregszászról menekült 1919-ben Szolnokra. 1920-tól árvaszéki ülnök volt. 1924. június 26-án, Szolnokon adta be a kérelmét a magyar állampolgárságért folyamodva. Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Szolnok rendezett tanácsú város tanácsának iratai. Szolnok város iratai V.473.c. XVI-5776/1922. (a továbbiakban: MNL JNSZML V.473.c.)
- ³⁶ Menekült tisztviselők. Szolnok és Vidéke, 1919. december 14. 3.
- ³⁷ Dékány (2018) 373.
- ³⁸ A Lakáshivatal 1926. július 31-én szűnt meg.
- ³⁹ MNL JNSZML IV.407. 5384/1919.
- ⁴⁰ Magyarországi Rendeletok Tára. 3530/1920. M.E. rendelet.
- ⁴¹ Magyar Nemzeti Levéltár Jász–Nagykun–Szolnok Megyei Levéltára. Szolnok rendezett tanácsú város közgyűlési jegyzőkönyvei. V.472. 8472/1920. 6–7. (a továbbiakban: MNL JNSZML V.472.)
- ⁴² Bojtos: https://mnl.gov.hu/mnl/jnszml/hirek/trianon_evfordulojara_menekultlakasok_szolnokon
- ⁴³ MNL JNSZML V.472. 11.294/1920. 191–192. old.
- ⁴⁴ Uo. (2018) 403.
- ⁴⁵ Térfy Gyula (1923): Magyar Törvénytar. 1922. évi törvénycikkek. Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság kiadása, Budapest. 336. old.
- ⁴⁶ MNL JNSZML V.473.c. XVI-3339/1921.
- ⁴⁷ Uo.
- ⁴⁸ Bojtos: <https://www.szoljon.hu/kozelet/helyi-kozelet/mara-szinte-nyoma-sem-maradt-az-egykori-hazaknak>
- ⁴⁹ MNL JNSZML V.473.c. XVI-3339/1921.
- ⁵⁰ MNL JNSZML V.472. 2671/1926. 132–135.
- ⁵¹ Szűts István Gergely (2018): Optálási jegyzőkönyvek mint a trianoni menekültkérdés forrásai. In: Századok. CLII. évf. 2018/6. 1239–1240.
- ⁵² Uo. 2018/6. 1240–1241.
- ⁵³ Uo. 2018/6. 1241.
- ⁵⁴ MNL JNSZML V.472. 11.156/1920. 202–203.
- ⁵⁵ MNL JNSZML V.472. 21.428/1922. 313–316.
- ⁵⁶ MNL JNSZML V.472. 8048/1924. 219–221.

⁵⁷ Szolnok város statisztikai megvilágításban (1932). Budapest, 8.

⁵⁸ A nagyváradai és a szolnoki Bábaképző történetét lásd Szűcs Lajos (2022): A szolnoki Bábaképző története. In: Veritas Évkönyv. Magyar Napló, Budapest, 219–230. old.

⁵⁹ Konrád Jenő (1928): Egy év a szolnoki Bábaképző Intézet otthonából. In: A Gyógyászat Tudományos Közleményei, 68. évf. 1928/15–17. 1.

⁶⁰ Uo. 1928. 2.

⁶¹ MNL JNSZML V.473.c. 4038/1928.

⁶² MNL JNSZML V.472. 3949/1924. 126–129.; MNL JNSZML V.473.c. 4038/1928.